

33. Буняк І. До походження назв Ніжина, Носівки, Остра (Роздуми про далеке й близьке) // Сіверянський літопис. – 1996. – № 4. – С. 22–31; Морозов О. Остер: звідки ця назва? // Сіверянський літопис. – 1998. – № 3. – С. 117–119.
34. Стецюк В. Сліди прадавнього населення України в топоніміці. – Львів, 2002. – С. 3.
35. Енциклопедія історії України... – С. 650–651.
36. Губерначук С. Вказана праця. – С. 147–148.
37. Ситий І. Герб і печатка Івана Мазепи // Сіверянський літопис. – 2001. – № 5. – С. 38–49.
38. Панченко В.О. Міська та містечкова геральдика Лівобережної України доби Гетьманщини: Автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06. – К., 1999. – С. 12–13.
39. Словник символів культури України. / За заг. ред. В.П. Коцура та ін. – К., 2002.
40. Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 55–59.
41. Губерначук С. Вказана праця. – С. 18–22.
42. Грудницький А. Перший герб Ічня затвердила 1730 року // Трудова слава. – 2008. – 13 вересня (№ 37); Герб гетьмана П. Полуботка / Режим доступу: <http://heraldry.com.ua/index.php3?lang=U&id=2891>; <http://www.w3c.org/TR/1999/REC-html401-19991224/loose.dtd>"; <http://heraldry.com.ua/index.php3?lang=U&context=info&id=1337>.
43. Плошко В.В. Ольшана. Історичний нарис. – Ніжин, 2006; Вона ж. Мій родовід: Історичне дослідження. – Ніжин, 2007. – С. 6; Желєзняк І.М. та ін. Вказана праця. – С. 228; Атлас мира. – М., 1988; Атлас мира. – М., 1999.
44. Хто є хто на Чернігівщині. Видатні земляки. – К., 2006 – С. 3; VEXILLOGRAPHIA – Флаги України / Режим доступу: <http://www.vexillographia.ru/ukraine/index.htm>
45. Советский энциклопедический словарь. – М., 1985. – С. 1181, 1481; Енциклопедія Українознавства. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2824; Т. 10. – С. 3722.

Наталія ДМИТРЕНКО
(Ніжин)

Археологічна виставка Ніжинського краєзнавчого музею

Ніжин входить до кола найстаріших міст, які складають славу і гордість нашої держави. Історія міста більш, ніж 200 років привертає увагу дослідників і краєзнавців. Письмові джерела давньоруської держави, зокрема, “Слово про Ігорів похід”, “Літопис Руський” за Іпатіївським списком 1078 р., Радзивилівським літописом 1138 р. та “Повістю минулих літ” 1147 р., містять лише фрагментарні свідчення про ранній етап його історії. Дослідження проблеми виникнення давньоруських міст показує, що всі вони значно древніше першої письмової згадки про них. Тому визначальним джерелом встановлення їх віку, структури, способу функціонування, динаміки розвитку є матеріали археологічних досліджень.

Невеличкий екскурс в історію археологічних досліджень міста Ніжина та його околиць. Популярність археології як науки про речові старожитності помітно зростає наприкінці XIX ст. Але систематичних археологічних досліджень на той час ще не проводилося. Тому місцевим краєзнавцям доводилось задовольняти цікавість до минулого Ніжина лише випадковими знахідками. Так, у травні 1852 р. між с. Бобрик та передмістям Магерки під час оранки був вигорнутий глечик зі старовинними срібними монетами. Згодом дослідники датували цей ніжинський скарб першою чвертю XI ст. Знахідка стала справжньою науковою сенсацією, бо дозволила поставити крапку в питанні чи було в Київській державі X–XI ст. карбування власної монети. В 1873 р. ніжинська земля відкрила ще одну зі своїх таємниць. Дещо південніше Ніжина на шляху

ху до с. Пашківка був знайдений великий скарб, який складався з 1312 срібних римських денаріїв і кількох ювелірних виробів, серед яких 2 розкішні фібули, прикрашені золотом фольгою та рубінами. На думку дослідників, скарб потрапив у ніжинську землю в IV–V ст. н.е. – епоху “Великого переселення народів”.

Такі унікальні знахідки підштовхнули дослідників до більш активного та ґрунтовного вивчення ніжинських старожитностей. Наприкінці XIX ст. О.М. Лазаревський особисто оглянув урочище “Городок” на східній околиці Ніжина. В 1898–1899 роках під керівництвом професора Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (сучасного університету) М.І. Лілеєва проводилися розкопки 16 курганів на території Ніжинського й Остерського повітів. На північній околиці Ніжина дослідники розкопали два кургани – “Остранічний” і “Козацька могила”, які дали багатий науковий матеріал. Зокрема, трупопокладення та поховальний інвентар – посуд, вістря стріл, кам’яні знаряддя праці.

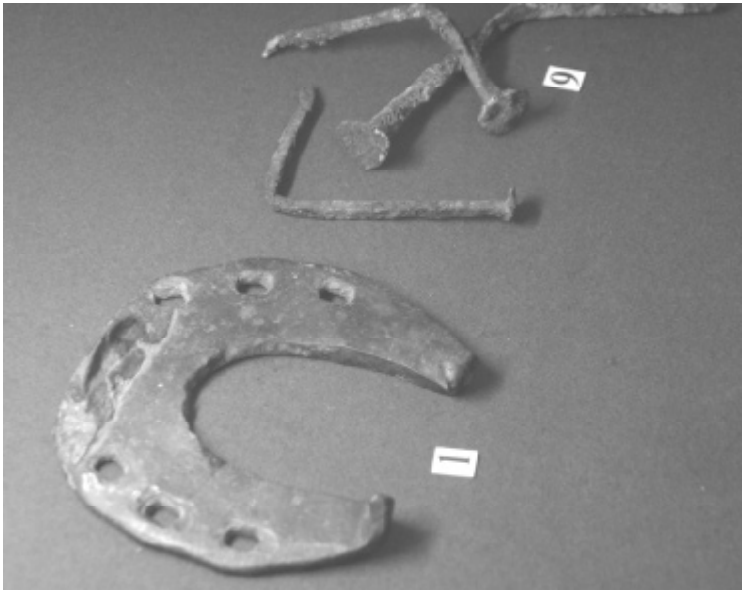
У першій половині XX ст. систематичних археологічних досліджень краю не проводилося, але накопичення матеріальних свідчень давнього минулого продовжувалося. Це були візантійські монети, окремі речі давньоруського часу тощо.

Під час прокладення водогону на південній околиці міста у 1961 р. знайдені залишки поховання кінного воїна-кочівника XI–XII ст. За відсутності на той час музейного закладу в Ніжині, всі знайдені речі (шабля, стремена, інкрустовані сріблом елементи кінського оголів’я) були передані до Чернігівського історичного музею.

Велике значення у справі дослідження, в т.ч. археологічного, місцевих старожитностей мало поновлення роботи закритого в 1934 р. музею – у статусі краєзнавчого в 1968 р. На заклик про допомогу у збиранні експонатів для музею відгукнулося багато ніжинців. Нині в експозиції можна побачити кам’яні знаряддя праці доби бронзи, фрагменти гончарного посуду, вістря стріл та списів, фрагмент кольчуги тощо, котрі знайшли і передали до Ніжинського краєзнавчого музею небайдужі мешканці Ніжина.

Сива ніжинська давнина й надалі не полишала кола наукових інтересів дослідників. Наприкінці XX ст. дослідження історичної частини міста розпочинає Чернігово-Сіверська експедиція Інституту археології НАН України. В 1989–1990 року були проведені археологічні розвідки та охоронні розкопки в історичній частині Ніжина, а також ототожнюваного з літописним Уненежом урочища “Городок”. Керував розкопками Ю.М. Ситий – науковий співробітник кафедри археології Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка. Ці дослідження вперше в історії Ніжина дозволили визначити топографію та стратиграфію міста, підійти ближче до відповіді на питання про час його заснування. Результати роботи експедиції в 1989–1990 роках стали підґрунтям до святкування 1000-річчя від часу заснування Ніжина, яке відбулося в 1993 р.

У 1993–1994 роках роботу з польового огляду, виявлення та фіксації ймовірних археологічних пам’яток, а також збору підйомного матеріалу на території сучасного Ніжина та його околиць проводив науковий співробітник музею О.С. Морозов. Унаслідок чого було виявлено, за картографовано кількадесят нових археологічних об’єктів, вироблені пропозиції щодо взяття їх на державний облік. Була складена уточнена карта археологічних пам’яток на території міста та його околиць, визначені межі поселень, зібрана значна кількість підйомного матеріалу.

Кілька поколінь краєзнавців докладали зусиль і сподівались, що у Ніжині буде створений дослідницький археологічний центр, який узяв би на себе систематичну роботу з вивчення місцевих археологічних пам'яток. У 2004 р. був створений і нині активно працює Ніжинський загін Чернігово-Сіверської археологічної експедиції, яким керує молодший науковий співробітник Інституту археології НАН України, асистент кафедри всесвіт-

ньої історії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя І.С. Кедун.

Щороку, після закінчення польового сезону, керівник загону весь зібраний матеріал здає на постійне зберігання до фондів Ніжинського краєзнавчого музею. З часом кількість цікавих археологічних матеріалів сформувала своєрідну колекцію, що й підштовхнуло до думки про доцільність створення постійної музейної виставки, яка має назву “Скарби Ніжинської землі”, яка з часом може перетворитися в частину постійної експозиції музею. Упорядники цієї виставки – науковий співробітник Ніжинського краєзнавчого музею Н.М. Дмитренко, завідувач Музеєм рідкісної книги НДУ імені Миколи Гоголя, протоієрей О.С. Морозов (у 1991–1997 роках науковий співробітник

цього музею), вище згаданий І.С. Кедун – мали на меті не тільки показати здобутки археологічних досліджень на території Ніжина останнього часу, але й привернути увагу будівельних компаній, приватних забудовників до обов'язкового виконання законів України “Про охорону культурної спадщини” та “Про охорону археологічної спадщини”, які забороняють проведення будівельних робіт у історичній частині

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

міста без попередньої археологічної експертизи. На жаль, у Ніжині досить часто траплялися випадки порушення закону, коли під час будівельних робіт гинули культурні шари археологічних пам'яток, гинула частина нашого минулого – а значить і частина нас самих.

У чотирьох вітринах виставки експонуються фрагменти керамічного посуду XII–XVII ст., кахлі XVII–XVIII ст., монети XVII–XIX ст., жіночі прикраси XII ст. (обручки, фрагменти скляних браслетів). Особливу увагу відвідувачів привертає вітрина, де розміщені випадково знайдені старожитності – культовий посуд, ікона різьблена на мушлі, шахова фігура, скляні віконниці. Експонати виставки розташовані за принципом комплексного показу, згруповані за місцем і часом віднайдення.

Археологічні дослідження на території сучасного Ніжина останніх років дають змогу уточнити характер культурних нашарувань, визначити їх хронологію, запобігти руйнуванню культурного шару в найбільш давній історичній частині міста, нарешті, підтвердити тезу про існування давньоруського поселення до князівського часу на території сучасного Ніжина.

Археологія – особлива наука, яка рідше за інші науки привертає до себе загальну увагу. Значні досягнення медицини, природничих наук відразу стають широко відомими. Крім того, досвід показує, що без висококваліфікованого професійного підходу до, здавалося, досить простого “викопування”, цей процес стає ще більш прихованим від широкого загалу, все частіше переходячи в площину криміналу. Створюючи археологічну виставку в стінах Ніжинського краєзнавчого музею, її упорядники сподівалися, що вона буде приверне увагу до проблем археологічних пам'яток Ніжинщини, до історичного минулого міста й округи загалом не тільки фахівців, але й значної кількості місцевих жителів і гостей Ніжина. Ще одним чинником, що спонукав упорядників до облаштування виставки, було сподівання, що вона допоможе сформувати чітку пам'яткоохоронну громадську позицію городян, сприятиме вихованню в молодого покоління ніжинців відчуття гордості та поваги до багатовікового минулого рідного міста.

Відкриття археологічної виставки в Ніжинському краєзнавчому музеї 18 лютого 2009 р.
Останній ліворуч – І.С. Кедун, в центрі – керівник управління культури і туризму
Ніжинської міської ради Л.К. Шаган, праворуч – Н.М. Дмитренко